

Egérispán

A történeti Magyarország területéről számos olyan népnyelvi, tájjellegű kifejezés ismert, amely – bármennyire találó is – nem vált a XIX. század elején egységesülni kezdő magyar köznyelv részévé. Ilyen – részint máig felfedezetlen – kifejezéseket egyaránt őriznek az irodalmi és történeti jellegű kéziratok és a XVIII–XIX. századi nyomtatványok. A források között különleges hely illeti meg az útirajzokat, melyek szerzői már egykorúan „csemegeként” jegyezték fel egy-egy ismeretlen szót, nem szokványos nyelvi kifejezést, fordulatot, mondást. A nyelvészeti kutatás számára minden valószínűség szerint még sok érdekes adat lappang a közelmúltig alig kutatható erdélyi könyvtárakban, rejtőzködő gyűjteményekben – amint azt a következő példa is bizonyítja.

A kolozsvári Egyetemi Könyvtár őrzi azt az ismeretlen szerzőjű, töredékesen fennmaradt erdélyi útinaplót (könyvtári jelzete: Ms 2539), melynek írója 1822. december 10-én – többek között – a következőket jegyezte le: „10kén Dec. jöttünk Beresztelkére, s itt munkálkodtunk 11kén 12kén 13kán. Ennek határán láttam most ugyan özvegy állapotban a' Nagyobb és Kisebb Lucz vizeit – az utolsó pusztításaiért Pusztjának neveztetik, ezek híresek hirtelen kiáradásaikrol; – ugyan itt láttam az ugy neveztetett Egér Ispán nevü madarat; melly az egeret meg fogván, agyát kiszijja és egy ágra felakasztja [...]”.

Miután ifjúkoromban sokat madarásztam, nyilvánvaló volt, hogy a nagy őrgébicről (*Lanius excubitor* L.) van szó, de a soha nem hallott ismeretlen madárnevet hiába kerestem a magyar nyelv történeti szótáraiban (így mindenekelőtt Kresznericsnél, Dankovszkynál, Kassai Józsefnél), és ugyanígy nem leltem meg Czuczor–Fogarasinál, Szinnyeinel, *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában* s a tájszógyűjteményekben (például *Erdélyi magyar szótörténeti tár*, *Új magyar tájszótár*) sem. Herman Ottó (1960), aki szisztematikusan gyűjtötte a madarak népi, tájnyelvi elnevezéseit, az „egérispán” névvel nem találkozott, ahogy Chernel (1918), Keve (1984) és Kiss Jenő (1984) sem.

A magyar madártani irodalom (Papp 1980) vonatkozó tételeit áttekintve, megállapíthatjuk, hogy az ismeretlen erdélyi utazó egy nagy őrgébicset figyelt meg egerészés közben, s tévesen úgy vélte, a madár „az egeret meg fogván, agyát kiszijja”. Csató János (1878a, b) szerint a *Lanius excubitor* honos Erdélyben, télen is ott marad és csak márciusban és októberben vándorol. Megfigyelését Csató tanulmánya végén Herman Ottó is megerősítette egy rövid megjegyzéssel: „a *L. excubitor*t kizárólagosan télben találtam Erdély belsejében (Kolozsvár, Mezőség)”. 1915-ben Óverbászról Schenk Henrik (1915) írt le egy egerésző nagy őrgébicset. Warga Kálmán (1925–1926), Salmen János (1931–1934) és Béli Miklós (1968) tapasztalatai mellett, Beretzk Péter és Keve András tanulmánya (1971–1972) meggyőző érveket szolgáltat ahhoz, hogy az 1822-ből származó, mindedig ismeretlen magyar madárnevet a nagy őrgébiccsel azonosítsuk.

A vizsgálat végén összegezve megállapíthatjuk, ismét sikerült egy régi, feledésre ítélt, találó magyar kifejezést kimenekíteni az enyészetből.

A RÖVIDÍTVE EMLÍTETT HIVATKOZÁSOK FELOLDÁSA

- Béldi Miklós 1968. Fészkelő nagyörgébics Kolozsvár mellett. *Aquila* 75: 291.
- Beretzk Péter–Keve András 1971–1972. A nagy örgébics (*Lanius excubitor*) Magyarországon. *Aquila* 78–9: 209–21.
- Chernel I. 1918. *Nomenclator Avium Regni Hungariae*. Budapest.
- Csató János 1878a. *Lanius Major*. Pall. Erdélyben. *Természetrjzi füzetek* 2: 91–2.
- Csató János 1878b. *Lanius Major*. Pall. További észrevételek. *Természetrjzi füzetek* 2: 213–5.
- Czuczor Gergely–Fogarasi János 1862–1874. *A magyar nyelv szótára*. I–VI. Pest.
- Dankovszky Gergely 1833. *Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum*. Pozsony.
- Haraszthy László (szerk.) 1998. *Magyarország madarai*. Budapest.
- Herman Ottó 1960. *A madarak hasznáról és káráról*. Ötödik kiadás. Budapest.
- Kassai József 1833. *Származtató, s gyökerésző Magyar-Diák szó-könyv*. I. csomó. Pest.
- Kassai József 1962. *Magyar-diák szó-könyvének 1815 körül szerkesztett befejező része a Toldalékokkal*. Bev., kiad. Gáldi László. Budapest.
- Keve András 1984. *Magyarország madarainak névjegyzéke*. Budapest. Biológiai Tanulmányok 11.
- Kiss Jenő 1984. *Magyar madárnevek*. Budapest.
- Kresznerics Ferenc 1831–1832. *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal*. Buda.
- Madarász Gyula 1899–1903. *Magyarország madarai*. Budapest.
- Papp József 1980. *Magyar madártani bibliográfia*. Békéscsaba.
- Salmen János 1931–1934. Nagy örgébics fészkelése Háromszékben. *Aquila* 38–41: 355.
- Schenk Henrik 1915. A nagy örgébics mint egerész. *Aquila* 22: 420.
- Szinnyei József 1893–1901. *Magyar tájszótár*. I–II. Budapest.
- Warga Kálmán 1925–1926. *Lanius excubitor* fészkelése. *Aquila* 32–33: 255.

Borda Lajos